

Г Л А С

CDXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

КЊИГА 18

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

GLAS

CDXXVIII

CLASSE DES SCIENCES HISTRIQUES

N° 18

Reçu à la VI séance de la Classe des sciences historiques le 28 juin 2017

Rédacteur

MIHAILO VOJVODIĆ
Membre de l'Académie

BEOGRAD
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С

CDXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

КЊИГА 18

Примљено на VI скупу Одељења историјских наука од 28. јуна 2017. године

У р е д н и к
академик
МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД
2018

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Технички уредник
Мира Зебић

Лектор
Младенка Савичић

Коректори
Невена Ђурђевић
Снежана Крсичић-Букарица

Тираж
300 примерака

Штампа
ПЛАНЕТА ПРИНТ, Београд

С А Д Р Ж А Ј

Михаило Војводић, <i>Милораг Екмечић (1928–2015)</i>	1
Василије Ђ. Крестић, <i>Бечкеречки програм</i>	9
Vasilije Dj. Krestić, <i>Bečkerek Programme</i>	18
Десанка Ковачевић-Којић, <i>Двојно књиговодство у Дубровнику и Бенко Котруљевић (нови погледи)</i>	19
Desanka Kovačević-Kojić, <i>Double Entry Bookkeeping in Dubrovnik and Benko Kotruljević (New Aspects)</i>	34
Михаило Војводић, <i>Србија и балкански ратнови</i>	37
Mihailo Vojvodić, <i>Serbia and the Balkan Wars</i>	48
Гојко Суботић, <i>Ко су биле монахиње Јефимија и Евпраксија из надписа на илашћаници манастира Пућине?</i>	51
Gojko Subotić, <i>Who Were Nuns Jefimija and Evpraksija From the Inscription on the Epitaphion of Putna Monastery?</i>	61
Љубодраг Димић, <i>Повратак у Европу. Југославија и питање европске безбедности на преласку из 60-их у 70-е године XX века</i>	63
Ljubodrag Dimić, <i>Return to Europe. Yugoslavia and the Question of European Security at the Turn of the Decade – from the 1960s to the 1970s</i>	95
Славенко Терзић, <i>Скадарски вилајет у другој половини XIX века. Опис руског конзулата у Скадру 1876. године</i>	97
Slavenko Terzić, <i>Vilayet of Skadar in the Second Half of the 19th Century. Description of the Russian Consulate in Skadar in 1876</i>	110

Рајко Кузмановић, <i>Улога науке и академија у развоју друштва</i>	111
Rajko Kuzmanović, <i>The Role of Science and Academies in the Development of the Society</i>	121
Christer Jorgensen, <i>Igniting the East. The Causes and Consequences of the 1875 Peasant Revolt in Bosnia-Herzegovina</i>	123
Кристер Јоргенсен, „Запалити исток“. Узроци и последице Босанско-херцеговачког устанка 1875. године	148
Душан Т. Батаковић, <i>Нови ревизионизам и стари стереотипи? Историографија о Србима и Србији након 1991. године</i>	149
Dušan T. Bataković, <i>New Revisionism and Old Stereotypes? On post-1991 Historiography on Serbs and Serbia</i>	170
Срђан Рудић, <i>Брачне везе босанске власите</i>	173
Srđan Rudić, <i>Marital Links of Bosnian Nobility</i>	188
Душан Берић, <i>Средњовековни почеци мађаризације</i>	189
Dušan Berić, <i>The Medieval Beginnings of Magyarization</i>	207
Марица Маловић Ђукић, <i>Которска патрицијска породица Бисте у средњем веку (14. и 15. век)</i>	209
Marica Malović Đukić, <i>Kotor Patrician Family of Biste in the Middle Ages (14th and 15th Centuries)</i>	222
Никола Б. Поповић, <i>Негоумице о Начертанију</i>	225
Nikola B. Popović, <i>Dilemmas About Načertanije</i>	251
Слободан Шоја, <i>La saga napoléonienne en Bosnie dans l'histoire et la littérature</i>	253
Слободан Шоја, <i>Наполеонска сага у Босни у историји и књижевности</i>	264
Маја Лаковић, <i>Руско посланство у Константинопољу и грчко-бугарски црквени спор (1856–1861)</i>	267
Maја Laković, <i>Russian Embassy in Constantinople and Greek-Bulgarian Ecclesiastical Dispute (1856–1861)</i>	280
Бранко Бешлин, <i>Борба либерала за превласћу у Друштву српске словесности и Матици српској (1864–1866)</i>	281
Branko Bešlin, <i>Struggle of Liberals for the Supremacy at the Society of Serbian Letters and Matica srpska (1864–1866)</i>	298

Борђе Микић, <i>Италијанизација у Трсту и околини у другој половини XIX века</i>	301
Đorđe Mikić, <i>Italianisation in Trieste and the Environs in the Second Half of the 19th Century</i>	327
Неделько В. Радосављевић, <i>Српска православна црквеношколска оштина у Мостару</i>	329
Nedeljko V. Radosavljević, <i>Serbian Orthodox Church-Educational Municipality in Mostar</i>	349
Константин В. Никифоров, <i>Короткий балканский век перед Великой войной</i>	351
Константин В. Никифоров, <i>Крајњи балкански век уочи Великог рата</i>	361
Милош Ковић, <i>Босна и Херцеговина и Сарајевски атентат у британској штампи (29. јун – 2. јул 1914)</i>	363
Miloš Ković, <i>Bosnia and Herzegovina and the Sarajevo Assassination in the British Press (29 June – 2 July 1914)</i>	372
Александар Растовић, <i>Сетон Војсон о српској политичкој елити</i>	375
Aleksandar Rastović, <i>Seton-Watson About the Serbian Political Elite</i>	395
Петар В. Крестић, <i>Александар Арнаутовић, Из предгробних мемоара (Рат/Војска/Кабинет министара/Бугарски рат/Албанија/Посланство у Паризу)</i>	397
Petar V. Krestić, <i>Aleksandar Arnautović, From Pre-Grave Memoirs (War/Army/Minister's Cabinet/Bulgarian war/Albania/Embassy in Paris)</i>	413
Душан Топаловић, <i>Развој шведско-српских трговинских веза и конзуларних односа до 1914. године</i>	415
Dušan Topalović, <i>Review of Development of the Swedish-Serbian Trade and Consular Relations Until 1914</i>	441
Боривоје Милошевић, <i>Владимир Ђоровић на Велеиздајничком процесу у Бањој Луци 1915–1916. године</i>	443
Borivoje Milošević, <i>Vladimir Ćorović at the High-treason Process in Banja Luka in 1915–1916</i>	460
Биљана Вучетић, <i>Стенли Харти Озборн, амерички лекар у Србији 1915. године</i>	461
Biljana Vučetić, <i>Stanley Hart Osborn, An American Doctor in Serbia in 1915</i>	475

Jean-Paul Bled, <i>Le mythe de François-Joseph</i>	477
Жан-Пол Блед, <i>Франц Јозеф и његов мит</i>	484
Јована Шалјић, <i>Осман Ђикић и његов џајрећ</i>	485
Jovana Šaljić, <i>Osman Đikić and his Struggle</i>	500
Горан Латиновић, <i>Југословенско-италијански економски односи (1934–1936)</i>	501
Goran Latinović, <i>Yugoslav-Italian Economic Relations (1934–1936)</i>	510
Мира Радојевић, <i>Демокрајтска сјџранка и Сјоразум Цвејковић–Мачек</i>	513
Mira Radojević, <i>Democratic Party and the Cvetković–Maček Agreement</i>	531
Драга Мاستиловић, <i>Срби из долине Неретве и Сјоразум Цвејковић–Мачек 1939. ѓодине</i>	533
Draga Mastilović, <i>Serbs From the Neretva Valley and the Cvetković–Maček Agreement of 1939</i>	549
Војислав Павловић, <i>Мисија Вилијема Донована на Балкану, јануар–фебруар 1941.</i>	551
Vojislav Pavlović, <i>Mission of William Donovan in the Balkans January–February 1941</i>	564
Зоран Лакић, <i>Црна Гора у научном гјелу академика Милорада Екмечића</i>	565
Zoran Lakić, <i>Montenegro in the Scientific Work of Academician Milorad Ekmečić</i>	572
Е. Ју. Гуськова, <i>Сообщения ЦК КПЮ о состоянии межнациональных отношений в республиках Югославии в первое десятилетие после второй мировой войны</i>	573
Јелена Гускова, <i>Извештаји ЦК КПЈ о сјању међунационалних односа у рејубликама Југославије у првој деценији после Другог свејског рајта</i>	586

Одељење историјских наука Српске академије наука и уметности посвећује овај број Гласа академику Милораду Екмечићу који је у њој провео више деценија најпре као члан ван радног састава, да би потом био преведен у статус редовног члана. Академик Милорад Екмечић је био оснивач и дугогодишњи председник њеног Одбора за историју Босне и Херцеговине и члан више других одбора. Са успехом је обављао и дужност члана њеног Председништва. Академик Екмечић је био један од најугледнијих српских историчара, чије стваралаштво представља научну заоставштину немерљиве вредности. Његови радови јединствени су по богатој подлози која му је послужила за аналитичко расуђивање и синтетичко излагање. Оригинална тумачења и бриљантни закључци, исказани једноставним али изражајним језиком, зрачили су код њега особитом свежином.

Овај зборник садржи 33 оригинална рада и уводни рад посвећен академику Милораду Екмечићу. Потпуна библиографија радова академика Екмечића објављена је у традиционалној серији библиографија угледних академика.

Редакциони одбор

ЧЛАНОВИ РЕДКЦИОНОГ ОДБОРА:

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ, уредник
ВАСИЛИЈЕ КРЕСТИЋ
ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЈИЋ
ГОЈКО СУБОТИЋ
ЉУБОДРАГ ДИМИЋ
СЛАВЕНКО ТЕРЗИЋ
МИЛОШ КОВИЋ, секретар

ДУШАН БЕРИЋ

СРЕДЊОВЕКОВНИ ПОЧЕЦИ МАЂАРИЗАЦИЈЕ

А п с т р а к т. – Овај рад показује да мађаризација датира још из периода средњег века, те да је била повезивана са планом Мађара да мултиетничку Угарску претворе у моноетничку мађарску државу не бирајући средства, упркос чињеници да је у 18. веку број Мађара у држави износио мање од 1/3 популације. Чак и у то време била је готово општепозната чињеница да су Мађари били свесни да је управо овај процес оно што их у сваком тренутку држи уједињенима.

Током својих борби за опстанак, инстинкт за самоодржањем био је оно што је словенске народе, као и Румуне на угарском тлу, довело до развитка моћи да се одупру асимилацији, док Германи који су се налазили на овом подручју, изузимајући трансилванијске Саксонце, нису показивали такав отпор; код Немаца, он није почео да се развија до 1848. године.

У својим почетним стадијумима, примарна сврха мађаризације била је да њој подлегну оригинални називи места. Колико дуго је то потрајало, биће објашњено другде.

Чињенице су постале још јасније када су извори почели да откривају детаљније извештаје о почетним фазама мађаризације, као и њеног даљег развоја. Мађари су убрзо усмерили своју политику на мађаризацију личних имена претходно поменутих народа, нарочито Словака. Политика мађаризације Словена била је ствар сарадње са Ватиканом, која је касније изазвала неспоразум између две стране, иако никада није довела до конфликта ни раздвајања.

Кључне речи: Угарска, Подунавље, Потисје, Поткарпатје, Мађари, словенски народи (Словаци, Срби, Хрвати, Малоруси), Румуни, Немци (угарски), мађаризација и помађаривање, Римска курија

Тешко је временски тачно одредити кад је Мађаре сплела заблуда, да ће моћи претворити Угарску у Мађарску. Тврди се, с разлогом, да „Кроза сву историју мађарског Народа, од досељења његова из Азије међу панонске Славене, па све лијепо до данашњега дана провлачи се као црвена нит иста истацка појава, а та је, да док су увијек тражили слободу за себе, другијем је нијесу допуштали. Појава значајна, разумљива само онда, кад се уочи моменат тај, да је мађарски народ, по броју мален, усамљен попут малена острва у пучини разноликих других народа, мислио, као што мисли и данас [1898], да му је опстанак зајамчен истом онда ако се без обзира на средства и начине рашири апсорбовањем других народности на тобожњу корист своју, на штету и затвор њихов“.¹ Још шири план свега је то да Мађари „спроводе доминацију над свим Словенима са којима су у суседству и намећу им велики терет, и у њиховим рукама Словени су у позицији заробљеника“². „Тако пре више од хиљаду година, и чак пре него што су Мађари населили своје садашње домове, њихови квалитети и недостаци: њихово романтично понашање, њихов снажан карактер, њихова далеко позната неспособност да живе у братству са Словенима који су им комшије, били су очигледни као и данас“³, дакле, 1929. године.

Ипак, када се говори о Угарској, или чак о Мађарима, „увек је неопходно направити разлику. Угарска никад није била уједињена нација“, највише зато што „покретачка снага и политичка моћ у Угарској су биле монополизоване, још од ранијих времена, од стране компаративно мале олигархије коју су (не потпуно, али стварно претежно – Д. Б.) чинили Мађари или помађарени земљопоседници“⁴. Корени ове ситуације „протежу се далеко до Средњег века, када је, након дугачке друштвене борбе, већина становника Угарске сведена на кметство, и то оно посебно суровог карактера“⁵. „Победничка мањина је поставила себе за ‘угарску нацију’ [natio hungarica], технички правни израз који их је издвајао од кметова са једне стране, од Круне са друге, и такође од значајног броја не-мађара који су заузимали [насељавали], углавном периферију, али такође и делове средишње Угарске (The victorious minority constituted itself as the ‘Hungarian Nation’, a technical legal term which distinguished them from the serfs on the one hand, the Crown on the other, and also from the considerable

¹ „Српско сјећање на 1848...“ (I), у: Србобран, год. XV, бр. 30, Загреб, четвртак 12. (24) марта 1898.

² С. А. Macartney: *Hungary since 1918*, у: *The Slavonic (and East European) Review*, Vol. VII. No, 21, March 1929, 577.

³ Исто.

⁴ Исто.

⁵ Исто.

numbers of non-Magyars who occupied, chiefly the periphery, but also parts of the centre of Hungary)⁶.

Многе од старијих немађарских група које су ту биле домородачко становништво, „биле су асимиловане са кметовима, неколицина са племством [...]“⁷.

Интерна историја Угарске увек се састојала од борби „ове галантне, романтичне и окрутне олигархије за очување своје позиције против Круне (Хабзбурговаца – Д. Б.), немађарских раса и класа којима су одузета имања“⁸.

Постојао је врло јак однос између изграђивања оваквог стања ствари и издавања (заједно са Стефаном) нове Златне буле угарског краља Беле Четвртог, јер „то је била службена потврда пада краљевске власти у корист феудалне олигархије“. Документ је тим важнији „јер је први пут објављена формална подела на слојеве привилегованих, на ‘племство’ и ‘бароне’. Племством се од тада називају бивши сервиенти, а баронима велики магнати“⁹. Номинално, Златна була из 1267. године „гарантовала је широка права племству (у окрузима). У пракси, бивши сервиенти, поносни на своју титулу ‘servientes reggis’, спали су на улогу магнатских слугу и нису могли да рачунају на то да краљ о њима брине и да их помаже. Они су постали клијенти баронâ (у номенклатури угарског феудализма половином XIII века клијенти баронâ називани су ‘familiaris’, а њихов однос зависности према феудлцима – familiaritas“¹⁰.

Периоди владавине краљева Беле Трећег и Беле Четвртог представљају оквирно време током којег је мађарски народ – „који је из евроазијских степа ушао на већ насељене територије где је затекао народ који је био на вишем степену друштвеног и културног развоја, покрио тај народ, а притом успео да сачува своју племенску аутохтоност и још је, нада све то, при асимилацији покороног народа и од њега попримио његова постигнута [достигнућа]“¹¹. Био је то први јасан случај масовног помађаривања словенског народа Угарске од стране касније досељених Мађара.

Заиста је тешко рећи када је пракса однорођавања немађарских народа прозвана мађаризацијом. Иако је она нешто што траје без почетка и без краја, гледајући уназад, поједини научници виде почетке мађаризаци-

⁶ Исто.

⁷ Исто.

⁸ Исто.

⁹ Waclaw Felczak: *Historia Wegier*, Wrocław – Warszawa – Krakow, 1966, 47. Глава V. Ostatni Arpadowie (Последњи Арпади).

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто, 51.

је у времену након што је Закарпатје припојено Угарској, током владавине Светог Стефана на почетку једанаестог века, услед чега су „сви записи о карпатским Бугарима нестали“¹². Професор др Вацлав Чалопецки са Универзитета у Братислави, који је током тридесетих година XX века спровео детаљно истраживање овог питања, изразио је своје мишљење: „Територија на којој су се Словени појавили тако брзо након напуштања онога што је био њихов древни дом у примитивним временима, великим делом је била жртва мађаризације, и бугарски Словени су имали исту судбину као и њихова браћа из племена на западу, на Балтичком мору и доњој Лаби. Након што су Мађари дошли у Панонију и остварили утицај на регије које су се простирале до југа Закарпатја, ови Словени су били изложени новим снажним нападима њихових комшија, што је за резултат имало њихово истребљење. Ово се још брже догодило јер је мочварно подручје Закарпатја било веома ретко насељено њиховим насељима, и након њихова сједињавања са Угарском нове расе (као што су Немци, Мађари, Русини, Власи, Чеси и Словаци) почели су да се досељавају. Међу њима је бивша бугарска популација убрзо нестала и оставила трајне трагове само у неколико места са њиховим именом и бројним бугарским речима које су прихваћене у мађарском и румунском језику“¹³. Нема сумње да се од прве половине једанаестог века помињу [Мало]Руси или Русини у горњој области Тисе, а од почетка тринаестог столећа постоје јасни докази насељавања Русина у овој области. Напоредо са тиме, наравно, наставило се насељавање [и] других колониста, нарочито Мађара, Немаца, Чеха и Словака“¹⁴.

Тако је регион, који се граничи са Горњом Тисом, а посебно територија данашње карпатске Малорусије био, како с правом истиче Чалопецки, „не само словенски дуге пре доласка Мађара, него и центар у који су

¹² Kamil Krofta: *Ruthenes, Czechs and Slovaks* (I), у: *The Slavonic and East European Review*, vol. XIII. No. 38, January, 1935, 366.

¹³ “The territory in which the Slavs make their appearance so soon after leaving what had been their ancient home from primitive times, fell for the greater part a victim to Magyarisation, and the Bulgarian Slavs probably met with the same fate as their fellow tribesmen in the west, on the Baltic and the lower Elbe. After the Magyars had arrived in Pannonia and had gained sway over the regions situated to the south of Carpathia, these Slavs were continually exposed to new onslaughts from their neighbours, as a result of which they were gradually wiped out. This process took place all the more quickly because the marshy area of Carpathia was only very thinly populated by their settlements, and after their union with Hungary new races (such as Germans, Magyars, Kumans, Rusians, Wallachs, Czechs and Slovaks) began to penetrate there. Among these the former Bulgarian population rapidly disappeared and left permanent traces only in a number of place-names and in numerous Bulgarian words which passed into Magyar and Roumanian“. *Истѹо*, 366.

¹⁴ *Истѹо*.

се доцније насељавали нови словенски елементи из суседних области, као што су Чехословаци са запада, а нарочито Руси са Севера. Ово продирање словенских елемената у горњи регион Тисе је старије него насељавање Мађара и сродних елемената у том региону¹⁵. Опасност од његовог по-мађаривања је тада прошла, али ће накнадно деловати.

„Окрузи карпатских планина су, истина, били колонизовани тек у тринаестом и четрнаестом веку, и у извесној мери чак и доцније, али је регион у подножју планина био насељен Словенима пре него што су дошли Мађари, а нарочито пре, него што су Мађари завладали овом облашћу под Светим Стефаном“¹⁶. Прво треба знати да, „ако је могуће о историјским правима говорити у смислу који се односи на прве досељенике који су заузели било коју дату област, онда се таква права не смеју приписати само Словенима пре Мађара, већ и оним Словенима који су се ипак одржали противно Мађарима, барем у севернијим регионима области Горње Тисе“¹⁷. „Могућно је да многи од њих нису директни потомци бугарских и русинских Словена од десетог до дванаестог века, и заиста је већи део њих емигрирао у Угарску као колонисти тек касније под мађарском владавином, али је ипак могуће обезбедити историјски доказ о непрекидности ранијесловенске и русинске настањености у Карпатима, које датира пре мађарске ере“¹⁸. Да су Словени на првој линији удара најраније фазе помађаривања показује и сама околност да „Мађари асимилирају доста брзо Словене које су затекли у централној, равничарској области своје [потоње] нове домовине, па онда се окончава и доминантни, политички положај Словена на трансилванској висоравни“¹⁹. За ову ситуацију сигурно је везана и широка експанзија аутохтоног становништва, носилаца културе Дриду, експанзија која се констатује још од почетка једанаестог века. „Ради ширег искоришћавања природних ресурса Трансилваније и учвршћења своје владавине у овој провинцији, Мађари су овде подстакли насељавање, уз аутохтоно румунско становништво, неких мађарских, секељских и саских колониста“²⁰. Као у словачким, русинским и српским областима, Мађари упоредо са поковањем Трансилваније појачавају процес подјармљивања сељаштва; „заједнице слободних сељака биле су делимично потчињене од краља и аристократије из његове среди-

¹⁵ *Исџо*, 367.

¹⁶ *Исџо*.

¹⁷ *Исџо*.

¹⁸ *Исџо*.

¹⁹ *Istorija rumunskog naroda*. Uredio akad. Andrej Ocetea. Skraćeno izdanje rumunskog originala, Matica srpska – Novi Sad, 1979, 105.

²⁰ *Исџо*.

не, од [римо]католичког клера, аутохтоних елемената који су прешли на страну краљевске моћи²¹.

Одиста, такође и одатле потиче тај начин нумеричког ојачавања мађарства, после првог таласа мађарског продора у словенске и румунске области. У другој половини XII столећа и у првој четвртини XIII столећа завршава се процес укључивања Трансилваније у угарску феудалну краљевину, што је довело до насилних промена у редовима домаће феудалне класе, као иначе и сељаштва: „уласка неких локалних вођа у редове владајућих освајачких слојева и јачања процеса извлаштења и подјармљивања сељачких заједница“²².

То је, у ствари, био нови допринос Мађара инсталирању још једне испреламане форме живота у немађарским областима, форме којом ће се поставити основе новој етапи помађаривања. Као и касније и тада, у XIV столећу, када је „vznikla idea veľikého Magyarorszagu“²³, није постојао статус заштите од мађаризације ни у којој области живота. То је било тле за појаву идеје „велике Мађарске“, природног амбијента за почетак помађаривања немађарских народа Угарске. С пристанком Римске курије, или без њега, мађаризација је косила римокатоличке Словене (највише Словаци) једнако као и православне, у првом реду Малорусе (Русине), „už od stredoveku bola teda istásnaha o madärsku uniformitu v celom Uhorsku, a tak dochádzalo k praktickému pomadärcovaniu miestnych názvov na nemadarských územiach“²⁴, пише угледни словачки научник-историчар Бранислав Варсик. Геополитичка основа тога је појам државе искључиво као једноетничке заједнице. Тачка гледишта о томе формирала се код Варсика током вишедеценијских истраживања фактора формирања словачко-мађарске народносне границе. Проучавања овог питања у целини суочило је Варсика са потребом решавања проблема-потцелина као што су питање уређивања резултата проучавања мађаризације и њених последица са оним што су показала археолошка испитивања, из којих се види да у већини крајева Словачке „нема никаквих старомађарских гробова“²⁵. Јер, испоставља се да су географски називи у источној Словачкој током XIV и XV столећа били мађаризовани.

²¹ *Исѿо*.

²² *Исѿо*, 109.

²³ *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských. S úvodem podávajícím prehľad-theorii o vzniku rumunského naroda*. Napsal Dr. Karel Kadlec, V Praze, 1916, 212.

²⁴ Branislav Varsik: *Kontinuita medzi veľ' komoravskými Slovienmi a stredoveký-miseverouhorskými Slovanmi (Slovákmi)*, Bratislava, 1994, 24.

²⁵ Branislav Varsik: *O povode a stymologii niektorých miestnych názvov na východnom-Slovensku*, у: *Sbornik Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, роčnik IX, Bratislava 1958, číslo 73, 152.

I

Почеци мађаризације губе се у магли првих стотинак година мађарског присуства у Панонској низији и по њеном ободу. Једна од прекретница која ће деловати у том правцу била је и свођење назива Угарска на назив Мађарска.

Посматрајући то као део опште тенденције развоја мађаризације у смеру освајања словенских и румунских земаља, као и оних тачака на које ће, доцније, хабзбуршка држава плански населити немачки живаљ, један немачки извор из много каснијег времена поставиће питање: „Да ли је име земље Угарске на мађарском језику „Magyarország правилно“, и на њега ће одговорити овако: „Не, јер Угарска припада свима (народима који у њој живе – Д. Б.), а због тога би на мађарском било правилно: ‘Ungárország’. Кад Мађари кажу Magyarország, то онда треба да значи да ту живе само Мађари, али то није тачно, јер су Мађари само једна трећина становништва (Ist das Land Ungarn der magyarischen Sprache richtig benannt als: ‘Magyarország’? Nein, denn Ungarn gehört uns allen, darum wäre es in der magyarischen Sprache richtig: ‘Ungárország’ zu benennen. Wen die Magyaren sagen ‘Magyarország’, so soll das bedeuten, das da nur Magyaren wohnen, das ist aber nicht richtig, denn nur ein Drittel der Bevölkerung sind Magyaren)“²⁶. Сама чињеница да је ово уочено тек током модерне историје, показује у којој мери драматични и сензибилни почеци мађаризације нису нарочито уочљиви.

Током XIII столећа, када су се контуре мађаризације јасније оцртале и указали бројни значајни детаљи, као на пример тај да су Мађаре „интерпретирали као владајућу нацију“, да је то све почело од краљевске канцеларије још у XII столећу, и да се „одразило у пракси помађаривања личних имена, као и географских назива“²⁷. Трудећи се да запоји Мађаре дахом нетрпељивости према осталим народима Угарске, „ова је пракса у XIII столећу постала општа појава у редовима угарског племства, већином мађарског националног порекла, на територијама насељеним немађарским становништвом“²⁸. Прецизније речено: на немађарским територијама Угарске. Докази су показали да је политика помађаривања имала много ружнији карактер у словенским и румунским деловима земље. Након што је већ у XIII веку мађарска политика крила у себи отров мађаризације, видљив и у навици да се, одмах након њиховог помађаривања, словачка насеља називају „насељима кметског народа (a solgáló nép

²⁶ *Исџо*, 158.

²⁷ Petar Ratkoš: *A szlovák nemzetiség fejlődése a 16. sz. Végéig*, у: *Nemzetiség feudalizmuskorában – Tanulmányok*, Budapest, 1972, 105.

²⁸ *Исџо*.

települése)²⁹, на својим почецима, мађаризација у словачким областима је, готово свагде, била процес који је спровођен поступно³⁰, и није се ограничавао само на помађаривање географских назива.

Она се убрзо окренула и промени личних имена и остављала на миру све мањи број Словака. Показало се, касније, да су аустријски, словачки и чешки научници-историчари грешили када су тврдили да су Кошутови били словачка породица „и да је због тога мађарски највећи националистички вођа био издајник и одметник (отпадник).“ Пошто су западни историчари погоднији за читање немачког, или чак чешког, од мађарског, верзија о словачком пореклу Кошута чак до почетка XIX века прихваћена је у западњачким списима³¹. Наводна конверзија Лајоша Кошута из словаштва у мађарство „не би била необична за доба када се на хиљаде Словака, Немаца, Јевреја, Срба и Румуна (плус Хрвата, Русина, то јест Малоруса – Д. Б.) са заносом асимиловало у владајуће мађарско племство (највећи револуционарни националистички песник Угарске, Шандор Петефи, на пример, био је чисто словачког порекла), али чињеница је да Кошутови нису били Словаци³².

Али гледајући егзактно и до краја уназад, и Кошутови су давно такође били Словаци. А ево како: „Они су били мађарско племство, од најстаријих записа, који сежу особито далеко. Најстарији документ у којем се спомиње њихово име датира из 1263. године, када је краљ Бела IV из династије Арпад потврдио субвенцију на земљиште њиховој фамилији. Од тога столећа Кошутови носе племенити предикат *udvardi*“³³.

Појмљиво је да су пре тринаестог столећа, Кошутови били Словаци: Кошут значи јарац или срндаћ на словачком и породични грб, настао у петнаестом столећу, носи слику јарца (It is conceivable that prior to the thirteenth century, the Kossutha hat been Slovaks: *košut* means billygoat, or buck, in Slovak, and the family coat of arms, desognd in the fifteenth century, carries the replica of a goat)³⁴.

Деак Иштван, угледни амерички научник-историчар мађарског порекла, из чијих су истраживања црпљени ови подаци, ипак није успевао

²⁹ *Исџо*, 106.

³⁰ Varsik: *O povode a etymologii niektorých miestnych názvov na vychodnom Slovensku*, 136, 149.

³¹ Istvan Deak: *The Lawful Revolution – Louis Kossuth and the Hungari – ans, 1848–1849*, Columbia University Press, New York, 1979, 9–10. Глава 1: Road to Reform: Kossuth and Hungary before 1848. Поглавље: King and Nation.

³² *Исџо*, 10.

³³ *Исџо*.

³⁴ *Исџо*.

да увек буде објективан. Један од таквих примера је и онај када каже: „Међутим, оно што је важно је да је читава породица [Кошут] сматрала себе мађарском пет столећа пре рођења Лајоша Кошута. Било би сулудо од овог клана неистакнутих ситних племића да себе не називају Мађарима. То је била њихова заштита од утапања у море словачких сељака који су их окруживали (However, what counts is that almost the entire family had considered itself Magyar during the five centuries preceding the birth of Lajos Kossuth. This large clan of undistinguished petty nobles would have been rather foolish not to call itself Magyar, it was their Protection against submersion into the sea of Slovak peasants that surrounded them)³⁵.

Колико год да је тешко прецизно рећи где се налази почетак историје мађаризације у хронолошком смислу, конкретна присутност помађаривања у свакодневном животу очитује се, уз оно што је већ речено, и у планском преиначавању словачких географских назива у мађарске током XIII века, о чему сведочи и једна повеља на пољском језику из 1308. године. У том извору је, између осталог, „сачувано име (назив – Д. Б.) Чмелова, светог јерусалимског крсташког кметског села (1212. Комлоус), па чак и словачки облик назива жупаније Шарош (после помађаривања *Sarucz* – Д. Б.)³⁶. Откривању мађаризације Словака северне и североисточне Угарске је допринело и много тога, од чињенице да је огромна већина краљевских градова у тим областима „у основи својих назива чувала своје словачко порекло³⁷, преко тога „да се на свим подручјима манифестовало обичајно право шлезијско-пољске цивилизације“, па до тога да се „у емфитеутској колонизацији утицај племства из Угарске на одређивање имена и назива испољавао само у давању назива места из имена солтес (*soltész*), на пример *Jakubiany* (*Jakubova Ves*), *magyarul Jakabvágása*³⁸.

Постоји једно сведочанство које није ништа мање значајно од наведеног сведочанства, а то је податак који указује на правни спор између извесних Риколфијевих и краљевске канцеларије током неколико година (1323–36) због умешаности ове државне установе у процес помађаривања. Конкретније, критикује се преиначавање назива Теодорикус у мађарски Тиадар³⁹. Политика масовнијег мађаризовања оштро се оцртава већ у тридесетим годинама XII века и изгледа урасла у мађарску политичку традицију као дрво у земљу. То се најбоље огледа у чињеници да су, за

³⁵ *Исџо*.

³⁶ Ratkoš: *A szlovák nemzetiség fejlődése a 16. sz végéig*, 107.

³⁷ *Исџо*.

³⁸ *Исџо*, 107–108.

³⁹ *Исџо*, 108.

владe Стефана Другог (1125), ударене основе развоја у овом смислу, пошто је, већ у време краљевања Беле Четвртог (1239) пала одлука о приманњу 40 хиљада породица Кумана у угарско феудално држављанство, да би „сви они доцније били мађаризовани“⁴⁰. Већ од тада, сукоби постоје ма где да мађаризације има.

II

Чињенице су постале још јасније када су извори почели да садрже детаљније описе однарођавања, међу њима и тај да су Кумани, који „су вероватно били бројчано најзначајнија од предосманлијских турских група“, „мађаризовани захваљујући додиру са угро-финским Мађарима и преласку у римокатоличку веру“⁴¹. Врло је тешко описати ту мађарску помаму за помађаривањем током њене средњовековне етапе. То је некад била ствар сарадње са Римском куријом; наима, већ 1233. године, када је папа Гргур IX „захтевао од краља Андрије II, да поступа оштрије према Јеврејима, да кажњава бракове између хришћана (римокатолика – Д. Б.) и Јевреја, да искључи Јевреје из јавних служби, да их опомене на ношење ознака и да прекине њихову трговину хришћанским робовима“⁴². Много векова доцније – око 1900. године – гроф Алберт Апоњи „тврдио је у једном енглеском часопису да постоји само један хомогени угарски народ, и да су се остале расе у Угарској, у току векова, слиле са Мађарима“⁴³, на шта му је са румунске стране, из пера Д. Драгическуа, било узвраћено оптужбом „да Мађари у току векова нису ништа друго радили, но кињили и прогањали остале народе у Угарској, гомилајући неправду за неправдом, и да тај противкултурни систем доводи у питање опстанак целе земље“⁴⁴.

То је, изгледа већ онда, ишло по механизму да „многи Мађари верују да би се поступак асимилације азијатских племена могао поновити и са

⁴⁰ Jochan Csaolovics: *Gemälde von Ungarn*, Zweiter Band, Wien 1828, 195.

⁴¹ Trajan Stojanović: *Balkanski svetovi – Prva i poslednja Evropa*. Prevela sa engleskog Ivana Đorđević, Beograd 1997, 165.

⁴² Klaus Schickert: *Die Judenfrage in Ungarn. Jüdische Assimilation und antisemitische-Bewegung im 19. und 20. Jahrhundert*, 2. Auflage, Essen 1937, 45.

⁴³ Јован Скерлић: *Фелџони, скице и љовори*, Београд 1934, 117. Постоје јасни показатељи за то да Д. Драгическо, професор Универзитета у Букурешту, један од оснивача Union Danubienne српских, румунских и бугарских ђака у Паризу, „одговара на та тврђења у једном документованом и озбиљном чланку који је изашао у Contemporary Review“.

⁴⁴ *Исџо*.

европским народима, ако се њима политички овлада⁴⁵. „Велики краљ [Стефан свети] препознао је неке друге предности новог окружења и завештао свом сину поруку: „Држи госте (то јест досељенике) добро и с чашћу јер они доносе у земљу страна знања и оружје, они су потпора трону, пошто је царство једног језика и обичаја слабо и немоћно“⁴⁶. Током његове владавине земља је „реорганизована по западним линијама, а Угарска је постала део комонвелта хришћанских краљевина“⁴⁷. Етничка структура мађарске нације постаје још сложенија након мађарског освајања 896. године нове ере. „Словени и Бугари, Немци и Италијани које су освајачи затекли у свом новом дому, убрзо су почели да срastaју са угро-финском владајућом расом, модификујући и обогаћујући њену расну структуру и културу. Последица ових спољашњих утицаја био је губитак ригидности [мађарског] националног карактера (The Slavs and Bulgars, Germans and Italians whom the conquerors found in their new home, soon began to coalesce with the Ugrian-Turkish ruling race, modifying and enriching its racial structure and culture. The effect of these external influences was a loss of rigidity in the national character)“⁴⁸.

У појам мађаризације, против које се није било лако борити, неоспорно улази и то да су Мађари на Дунаву и Тиси „нашли стационирану агломерацију, већ захваћену хришћанством, Словене. Победници и побеђени су се измешали: отуда у мађарском контингент словенских речи, из црквеног или религијског домена и политичког домена: називи културних биљака, алатки за обраду земље, заната“⁴⁹. Тај вокабулар, према Миклошичу, коме мађарски историчар Хунфалви „поклања потпуно поверење, био би словенског порекла“, ма колико се мађарски оријенталиста Армин Вамбери касније упињао, „не само да пречишћава и скраћује списак словенских речи у мађарском, него и оспорава да су Словени дошљаци (Мађаре – Д. Б.) научили пољопривредној пракси и увели их у напреднију цивилизацију“⁵⁰. Луј Леже, који ово пише, ипак одаје признање Вамберију због чињенице да и он „признаје да су Словени дали велики контингент мађарском народу и образовали су основу популације Угарске“⁵¹.

⁴⁵ „Viele Magyaren glauben, dab sich der Assimilierungsvorgang asiatischer Wanderstämme auch mit auropäischen Völkern wiederholen lasse, wenn man sie politisch beherrscht“. Walter Schneefuss: Ungarn, Leipzig 1939, 16.

⁴⁶ *Исѿо*.

⁴⁷ N. J. Szenczi: *East and West in hungarian Literature*, у: The Slavonie and east European Review, vol. XVI. No.46. July. 1937, 143.

⁴⁸ *Исѿо*, 142–143.

⁴⁹ Louis Leger: *Le Monde Slave. Etudes politiques et littéraires*, Paris 1897, 232.

⁵⁰ *Исѿо*.

⁵¹ *Исѿо*, као у напмени бр. 3.

Пустош коју мађаризација доноси већ тада, пропорционална је чињеници да „уопште нису дозвољавали да буду словенизовани; несумњиво је да су поседовали, било захваљујући својој многобројности, било инстинкту или свести о својој националности, такву енергију отпора и апсорпције“⁵². Нови подаци показују ширење мађаризације постојећих географских назива у дубину, чак и по ободу вишенационалне Угарске, у чисто српским, румунским, словачким и малоруским (русинским областима).

Кренемо ли у набрајање тога и у приказивање процедуре помађаривања назива од српских земаља старе Угарске, видећемо да је то почело већ средином XIII столећа и имало свеобухватни карактер. Ту ствар код нас истраживало је више научника, међу њима и Петар Скок. У својој студији Топономастика Војводине⁵³, он је установио да, око тога времена, „некадашњи назив Словиње за земљу између Драве и Саве био је мађаризован у мађарском латинитету у Slavonia тачно према законима мађарске фонетике. Тај је назив продро не само у Европу него и у наш говор, слично као горе Барања за старије словенско Бороња“⁵⁴. До доласка Мађара у Панонску равницу, притоке Дунава у српском делу Подунавља носиле су словенска имена, да би потом, њихови називи такође били мађаризовани.

Као један од показатеља тога је и речица Карашица, која извире из Мечек–планине и улива се у Дунав код Батине. Суфикс -ица, је очигледно словенска изведеница. Сама основа изведенице није словенска него турска реч, како је Мелих доказао. „Ради се о турском врло раширеном имену реке Кара су (‘црна вода’). Али изговор ш за с доказује да су турски изговор променили они Мађари који су овамо дошли у деветом веку“⁵⁵.

Часлав, познато лично име из српске историје, да се врло рано потврдити у топономастици Бачке. Császló између Сенте и Апатина доносе мађарски документи врло рано, па 1231. пишу га Chaslov (Chaslou)⁵⁶. И бачко место Петровац је мађаризовањем било изокренуто у Petröcz, и тако било заведено у документима 1457, а 1522. године промењено у Petrowcz⁵⁷. Код Tórfalu („Словенско село“) у Бачкој налази се село Дорослово или Дорослов. Мађари су овде насељени тек 1756. године. Како доказује мађаризовано име места Totfalu, које је потврђено доста рано, 1361, ту су се

⁵² *Истио*.

⁵³ Петар Скок: *Топономастика Војводине*, у: Зборник Матице српске, Нови Сад, 21.

⁵⁴ Петар Скок: *Топономастика Војводине*, у: Монографија Војводине 1. Од најстаријих времена до Велике сеобе, Нови Сад, 1939, 112.

⁵⁵ *Истио*, 114.

⁵⁶ *Истио*, 116.

⁵⁷ *Истио*, 116.

очували Словени и у рано доба мађарског присуства. Године 1520. разликују се два села Doroszlóthotfalw i Bathathotfalw. „Из ове анализе дозвољен је закључак да је Дорослово било у то доба словенско село. Doroszló је потврђено 1313–1350, када се пише Dorozlou. Име је без сумње словенско. Лично име Дарослав потврђује да се у српским документима, као и дечанском хрисовуљу, 1293–1302. У истом хрисовуљу помиње се Милан Дарославић. У београдском округу има село Даросава“⁵⁸.

Посебно треба говорити о топониму Госпођинци у Бачкој, што значи насеље које је настало око цркве посвећене Богородици. „Мађари га преводe“, то јест мађаризују, „врло рано у Boldogasszonyfalva (1413), тј. од речи Богородичино село“⁵⁹. Нечиста примеса мађаризације видљива је и у композиту Бечкерек, који се састојао из два елемента, „која, засебно и у вези с другим речима, долазе у мађарској топономастици.“ Општа реч kerék веома често служи за творење имена насеља по целој Мађарској. Први елемент долази сам по себи у Банату као Бечеј (деспотско добро), -еј је мађарски посесивни наставак ...

Ради се, по свој прилици, о личном (аварском или куманском имену Бече који се потпуно пише 1331. Becsekreee. И за само Бечеј пише се Becse, Vochö (1386) као и мађарски Török Becse (Турски Бечеј на Тиси)“⁶⁰. Са оваквим и оволиким знањима Петру Скоку је било лако да исправља заблуде Борислава Јанкулова, међу њима и ону, „да су се Мађари у Срему и Славонији увелике претопили у Србе“, „те је тако настала мешавина топономастика те покрајине“⁶¹.

Демантујући ту заблуду, Скок показује и ово: „Између 37 топонима итд., што их наводи Јанкулов у потврду своје тезе, само је осам уистину мађарских. Ових осам топонима даде се објаснити само из мађарског језика“. Они су заиста прилагођени српском изговору, „али не за вријеме краља Драгутина ‘сремског краља’, који је овамо довео многобројне Србе, него неколико вјекова раније“⁶².

Између тих осам мађарских топонима прилагођених српском изговору најважнија су два за установљење хронологије када се вршило прилагођавање мађарског топонима српском изговору⁶³. Пошто фонетска анализа дозвољава нам да утврдимо то доба, ту најпре спада Илок, назив који потиче од мађарског Ujlak – „ново насеље“, писано небројено пута у

⁵⁸ *Истио*, 116.

⁵⁹ *Истио*, 118.

⁶⁰ *Истио*, 120.

⁶¹ Скок: *Топономастика Војводине*, у: Зборник Матице српске, Нови Сад, 1951.

⁶² *Истио*, 58.

⁶³ *Истио*, 58.

документима *Wylak*. Придев *џ* био је идентификован у изговору са староцрквенословенским *јери*, из кога се развило данашње *и*⁶⁴. Тај фонетски развитак је такође старији од доба Драгутинове владавине. Претпоставка је да поменути топоним *Ујлак* потиче из времена „хонфоглалаша“ мађ. „освајања отаџбине“, то јест доласка Мађара у своју будућу отаџбину.

Словени око Илока прилагодили су га својим вокалима, према којима се, сасвим правилно, развио *Илок*. Други мађарски топоним, значајан за хронологију, јесте *Ердут*, који потиче од мађарског деминутива *Erdöd*=старомађарски *erdeud* („шумица“). Замена старомађарског дифтонга *eu* са српским *у* је врло стара појава, сигурно старија од времена српског краља Драгутина⁶⁵. „Осталих шест топонима нису толико важни за хронологију као ова два“⁶⁶. С тим у вези, Скок наглашава и ово: „Ако исправно анализирамо остале топониме итд., што их наводи Јанкулов, долазимо до закључка да не претстављају никакво посрбљивање мађарских имена или преудешење за српско изговарање, како мисли Јанкулов, него да су то прави правцати српскохрватски топоними, који су од првог почетка били такви. Колико има за њих мађарских облика, и сви се одреда оснивају на српскохрватском изговору, или су слободни мађарски пријеводи наших назива“⁶⁷.

Па ипак, и поред очигледности хиљадугодишњег мешања речи из мађарског с речима из словенских језика, и узајамних утицаја, увек је, од самог досељења Мађара међу народе које су у Панонској низини мађарски досељеници већ бити затекли, мађаризација имала најпресуднију улогу у процедури трансформисања језичког блага угарских Словена у мађарско. То се најбоље – и највише – види из Варсикових научних испитивања. Као што су проучавања Петра Скока несумњиво доказала истину да у Срему, Банату, Барањи и Бачкој огромна већина топонима „нису никакво преудешење мађарских назива, него, напротив, мађарски су називи преудешени за мађарски изговор на основу наших типова“ (то јест, да „ови типови претстављају наша насеља и не говоре ништа о томе да су у њима становали најпре Мађари, који су се касније претопили у Србе“⁶⁸ тако да је и Бранислав Варсик, велики словачки научник, у неколико својих књига и више чланака, показао да је мађаризација главни фактор масовних преиначења словачких топонима у мађарске. Поред оних његових текстова из којих се то јасно види, а већ су детаљно кори-

⁶⁴ *Истио*, 58.

⁶⁵ *Истио*, 59.

⁶⁶ *Истио*, 59.

⁶⁷ *Истио*, 58, 59.

⁶⁸ *Истио*, 62.

шћени на почетним страницама овог рада, о томе има доста нових открића и у његовој студији *Problémy osídlenia výskodného Slovenska*⁶⁹.

Научно откриће да је у Угарској „од XIII века започела изразитија акција за јачање католичанства, нарочито у Срему“, са задатком да „Словене и Грке настањене у Срему преобрати на латински обред и послушност римској цркви“⁷⁰, заправо је опис почетних покушаја Римске курије да своју прозелитску активност у Угарској дугорочно усклади са политиком мађаризације. Из тих разлога су у неким деловима Угарске, највише у Поткарпатју, првенствено Малоруси, а на првом месту они међу њима који су одбијали да се поунијате, „већ под Арпадом а поготово од времена Карла Роберта до краља Матије најстрашније прогањани“⁷¹. Тако је трајном праксом унијаћења судбина многих Малоруса (Русина) била одређена. Мађаризација (а и пољакизација) ће учинити оно остало.

Чињеница да су српски деспоти ушли у ред барона угарског краљевства, властела се изједначила с мађарским племством, док су трговцима додељена права које је уживало становништво градова, као и то да је велики број Срба досељеника, по узору на Кумане и остале војничке народе, да су били подређени путем својих команданата непосредно краљу⁷², формално је значила много.

Суштински, међутим, то је могла да буде и клопка из које није било назад. Јер се, уз то, нису давале никакве гаранције власти да Срби неће бити мађаризовани онако како је то било урађено са Куманима. Опште искуство средњоисточне Европе тога доба такође показује да је већ био наступио период планске асимилације, још увек не масовне као у потоњим вековима, али довољно упорне, да ондашњи извори говоре о „пољакизацији шљахте литванске и бојарства руског, мађаризацији моћних родова влашких, словачких и хрватских“⁷³. Већ тада, унутар мађарства била је спроведена подела рада на мађаризацији вишенационалне Угарске према начелу, „да је највећа вредност мађарске нације способност да се, често бројне, стране (подвукао – Д. Б.) групе, које су се населиле у земљи, у потпуности асимилују“⁷⁴.

Иако ће корак даље водити право у катастрофу, неки Мађари ће се касније, чак отворено, хвалити „да мађарска нација није поседовала ову

⁶⁹ *Истио*, 62.

⁷⁰ *Истио*, 62.

⁷¹ Душанка Динић – Кнежевић: *Словенски живаљ у урбаним насељима средњовековне Лужне Угарске*, у: Зборник Матице српске за историју, 37, Нови Сад, 1988, 8.

⁷² Петар Скок: *Топономастика Војводине*, у: Монографија Војводине 1. Од најстаријих времена до Велике сеобе, Нови Сад, 1939, 120.

⁷³ *Истио*.

⁷⁴ *Истио*.

способност, не би ни смогла снаге да постоји хиљаду година⁷⁵. Чак и да се заваравамо, па прихватимо као тачну тврдњу једног историчара да би се под речју асимиловати у средњем веку „морало подразумевати нешто друго, наиме снага, да се странонародске групе сакупе у једном простору и да буду вођене, једном речју: владати“. Та пракса је ипак била тле за појаву идеје „Велике Мађарске“, природног амбијента за почетак праксе помађаривања немађарских народа Угарске.

Одиста, одатле потиче тај начин нумеричког ојачавања мађарства, а у околностима када у Угарској дуго „није било чисто мађарске жупаније, само хајдучки градови, дистрикти Јазига и Кумана су били готово чисто мађарски. У 22 жупаније су Мађари преовлађивали, у 11 жупанија није било мађарских места, у 24 жупаније су се Мађари и Немађари (по)прилично могли мерити једни с другима“⁷⁶.

И доцније ће те пропорције остати на снази, па их политика помађаривања дуго неће моћи ублажити у мађарску корист и фрустрираће све народе Угарске, прво што „сви Мађари неће да увиде и неће да схвате да се лошим понашањем, презиrom и моментално вехементним мерама не постиже ништа у односу на националности које су бројчано надмоћније“, затим што и даље „постоје само малобројне области у Угарској где Мађари живе компактније једни поред других на ширијој територији, иначе су то само усамљена (етнички мађарска – Д. Б.)“⁷⁷. Има чак наговештаја да „у другом делу круне св. Стевана има такође ствари, које указују на стару нашу српску уметност. Мађари признају да у Круни има ћирилице, али кажу да је грчка, а наше речи тумаче тако, да су туђег порекла али никако не признају да су заиста наше“⁷⁸, дакле српске.

Спроводили су Мађари рану мађаризацију и у Банату, где их, претходно, „дуго није много било“, „али већ у првој половини 14. века бројно њихово стање знатно је повећано: не толиких самих Мађара колико насељених Печенега и Кумана, који су се доста брзо претопили у Мађаре“. Имена њихова су још у топонимима Баната (Бешеново, Кумане)⁷⁹. Искази папског десетка из времена 1332–1337. показују већ око 200 римокатоличких парохија у Банату⁸⁰, што истерује на чистину спрегу мађаризације и римокатолицизације, већ у то време.

⁷⁵ *Исџо*.

⁷⁶ *Ungarn als Quelle der Befürchtungen und Hoffnungen für Oesterreichs Zukunft*. Von Dr. S. Leipzig, 1845, 26.

⁷⁷ *Исџо*, 28.

⁷⁸ *Наше сџарине у Мађарској*, у: Југословенски дневник, Нови Сад, субота 1. фебруар 1930, стр. 1 и 2.

⁷⁹ П. Скок: *Тојономасџика Војводине*, 120–121.

⁸⁰ Као у напомени број 71, стр. 12.

У Мађарима је непрестано расла жеља за стапањем са огромним словенским становништвом Подунавља и Потисија, које су они ту затекли, осећали су Мађари колико је залудна игра бежања од аутохтоног словенског становништва. „Если мы затѣмь откроемь страницы угорской исторіи съ X-го века, прослѣдим ее до новаго времени и вникнемь въ ея характеръ и особенности, если мы далье ознакомимся съ современнымъ типомъ Мадьярь, ихъ жизнью и бытомъ, наконец ихъ языкомъ, то убѣдится, что все это, и исторія савременныйобликъ этого племени, носить на себѣяркии отпечатокъ славянскоистих, слѣды ея воздействия и опеки, и слѣдовательно подтверждаютъ справедливость всего вы шесказанного“⁸¹. Уосталом, да ли се то може крити? Јер карактер Словена које су Мађари ту затекли мењао се дугом еволуцијом, често неприметном и њима самима, до тренутка када се словенско-мађарска „симбиоза“ почела спасоносно испољавати у судару са латинско-германским западом“⁸².

Већ стање у Угарској током XI века је такође живо огледало мађаризације ма како тај процес Мађари звали. „Не говори уже о сильной примѣси славянской крови къ Мадьярской, образовавшейся на первых же порах (особенно послѣ) истребления Болгарами мадьярскихъ семействъ въ странѣ ‘Ателькузу’ перед ихъ перекочеваниемъвъ дунайскую равнину, исо временемъ все увеличивавшеися, это участије опредѣляется главнымъ образомъ причинами культурно битовыми“⁸³. Улога позива које је краљ Гејза упућивао Саксонцима да се насељавају у Угарску врло је велика, али да би могла вршити своју позитивну улогу, подела становништва на „домаће“ и „госте“ није могла бити изнад личних права људи. А управо је та подела оно што ствара нову неједнакост, на коју ће се Саксонци стално жалити⁸⁴. Једноставно, немађари се, већ тада, а поготово у каснијим временима, буне против речене поделе, исувише су неспремни да се запетљавају са оним што она изискује и потпуно свесни тога да је она део мађаризаторског усмерења политике Мађара.

Већ током средњег века она је бесно тежила да код досељених изазове осећај кривице што нису етнички Мађари.

Колико год да је „школа“ мишљења код угарског племства са мађарском већином неумитно била ригидна и насилна, она дуго није успевала

⁸¹ Константинѣ Яковлевич Гротѣ: *Мадьяри и Славяне в прошлом*: Посебни отисак из „Варшавскихъ Университетскихъ избѣстій“ 1893 г. No 6, 7.

⁸² *Истѣо*, 21.

⁸³ *Истѣо*, 7.

⁸⁴ Ипак, читав овај период, Саксонци из Трансилваније „задржали су свој идентитет посебне нације, који су у шеснаестом веку додатно учврстили преласком у лутеранску веру“. Т. Стојановић; *Балкански свейтови – Прва и последња Евроја*, стр. 160.

да код Саксонаца изазове покрет нагонског покорвања политици мађаризације, нити да их избаци из равнотеже. Мађарска иначе незајажљива уобразиља била је немоћна да Саксонцима омили мађарство насупрот њиховог немства. Све те подвојености између Мађара и Саксонаца, та искушења, та открића и – упоредо с тим – та немогућа баналност мађаризаторског притиска, узимани су као разлог да саксонски историчар Вајс (Weiss) иначе „највиђенији грађанин Брашова, касније судија овога града“, у свом делу *Liber annalium raptim scriptus 1590–1612* вели да су Мађари присутни тек 600 година, а да су Саксонци у Ердељу присутни још од времена Карла Великог, „а већ им је, од тада, први задатак био да Мађаре држе под оштрим надзором“⁸⁵. Своје сународнике Саксонце је „скопчаво са оличењем културе, а Мађаре са варварством“⁸⁶.

Већ у својим феудалним, дакле раним почецима, помађаривање је системски ширило предрасуде према осталим народима Угарске и Мађаре водило у расизам. Повеље о привилегијама градова, нарочито у Северној Угарској, о Немцима и Словацима искључиво говоре као о „гостима (л. *hospřes*)“⁸⁷, што значи да је самовољна подела на Мађаре и „не-мађаре“ гушила наследни здрав разум, и као таква задавала свим народима Угарске, сем Мађарима, већ доста брига. Тако су душе немађарских народа морале да се крију и под омотом недостојним њих самих. Формално је и словачко грађанство на тим територијама уживало „привилегије“ без бојазни да ће оне бити мање, а у ствари је ривалство између немачког и словачког грађанства било стално и „постало отворено супротстављање“⁸⁸. Мађарски научник Книже (Kniezsa) је доказивао да административна терминологија старомађарског језика „води порекло од југословенских језика“⁸⁹, док је реч „*hospřes*“, тј. „*hospites*“ латинска. Према једном словачком извору из прве половине XIX столећа, „су и краљи угарски у јавних послових својим славјанским подложником славјански говорили“. Реч је о једној повељи краља Матије Корвина, „а која је требало да послужи Словацима као историјски аргумент у мађарско-словачком спору“⁹⁰, изазваном даљим поштравањем мађаризације и њеном трансформацијом у масовни покрет.

⁸⁵ Weiss: *Liber analum raptim scriptus 1590–1612*.

⁸⁶ *Исїю*.

⁸⁷ K. Kadlec: *Verböczyovo Tripartitum* (Pozprosy Čes. Akad.), Praha 1902, 68.

⁸⁸ *Исїю*.

⁸⁹ Као у напмени број 81, стр. 37.

⁹⁰ Милорад Живанчевић: *Љугевий Шїур у Илїрском ѡкретїу* у: Зборник Матице српске за славистику, 34, Нови Сад 1988, стр. 62.

ЗАКЉУЧАК

На националном и политичком плану, вековима је један од главних циљева мађарских власти био да се мађарски народ бројчано увећа и да ојача, између осталог, мађаризацијом и помађаривањем народа с којима, у већини жупанија, помешано живи. Остваривање овог циља трајало је вековима, а почело је већ у средњем веку.

Кад се појавила (кад је почела) мађаризација, помађаривање првобитних назива места је представљало њену основну намену. Ако се води рачуна о чињеници да је у то време мало Мађара било науковано у занатима, у којима су доминирали угарски Немци и Италијани, као што су то у трговини били Јевреји и, нешто доцније Срби, онда то показује да мађаризација није била само против етничке равноправности у Угарској, већ да је била и антикултурна појава. О томе је заправо овде реч.

Пустош коју је мађаризација почела да доноси већ тада, пропорционална је настојању Мађара да не дозволе да, ни у најмањој мери, буду словенизовани или румунизовани. Опасна је то била игра за будућност вишенационалне Угарске, као и за њен просперитет. Иста је ствар била у области угарске државне идеје као и у области државног права Краљевине, које су из вишенационалних насилно претворене у једнонационалне – мађарске. Овим су, и једна и друга идеја, постале онтолошки несврсисходне. И само мађарско племство је било природни противник равноправности народа у Угарској, а и њихов главни опорезоватељ, као и заговорник помађаривања не-мађара од стране Мађара. Често је овом насилном претапању претходило покатоличавање угарских Срба у мањој мери, и Малоруса у знатно већој мери.

Dušan Berić

THE MEDIEVAL BEGINNINGS OF MAGYARIZATION

S u m m a r y

This work shows that Magyarization dates back to the Middle Ages, and that it was associated with the Magyars' plan to turn the multinational Hungary into a monoethnic Magyar state, using any means available, even though by the end of the eighteenth century the number of Magyars in the country amounted to less than one third of the population. Even at that time, it was almost a common fact that the Magyars showed awareness that this process is what keeps them unified at all times.

In their struggle for survival, the self-preservation instinct made Slavic people on the Hungarian soil as well as the Romanians, develop the power to resist assimilation, whereas the Germans of the region, except for the Transylvanian Saxons, showed no such resistance; in Germans, it wouldn't start to form until 1848.

In its initial stages, the prime purpose of Magyarization was to magyarize the original names of places. Just for how long that was the case will be explained elsewhere.

The facts became even clearer when the sources started to reveal more detailed accounts of the initial phases of Magyarization, as well as of its later developments. The Magyars soon turned their policy towards magyarizing personal names of the previously mentioned peoples, especially the Slovaks. The policy of Magyarizing the Slavs was a matter of cooperation with the Vatican, but later it went on to cause misunderstandings between them, although it never led to any conflicts, or separation.